

IRMO

aktualno

KULTURNA BAŠTINA U DOBA COVID-19 KRIZE – UBRZANI POMAK PREMA DIGITALNOM

Barbara Lovrinić

U nametnutoj fizičkoj distanci i nemogućnosti uobičajenog odvijanja kulturnih aktivnosti u kulturnim prostorima, kriza COVID-19 i dalje oslabljuje već ionako krhak i osjetljiv sektor. Kultura, izgleda, čeka na bolje dane i predstoji joj dug oporavak od krize.¹ No, s obzirom na to da se ova pandemija dogodila u doba obilježenom digitalnim mrežama², ona je digitalnu komunikaciju učinila još važnijim dijelom naših života, pa tako i kulture i umjetnosti. Za baštinski sektor kriza posebno ukazuje na važnost mrežnog pristupa digitalnoj kulturnoj baštini, ali i na prednost „digitalne transformacije“ baštine koja sve više dobiva na značaju u kontekstu Europske unije (EU).³ Uočljiv je trend sve veće prisutnosti digitalne kulturne baštine diljem EU-a. Ipak, nije sasvim jasno u kojem će se smjeru odviti daljnje ulaganje u rad baštinskih ustanova, poticanje digitalizacije, stvaranje novih usluga, kao i prilagođavanje sektora krizama. Razlozi za to su različite financijske mogućnosti zemalja EU-a za potporu projekata digitalizacije,

1 <https://irmo.hr/wp-content/uploads/2020/05/IRMO-aktualno-3.pdf>

2 <https://irmo.hr/wp-content/uploads/2020/05/IRMO-aktualno-4.pdf>

3 Odnosi se na pretvorbu kulturne baštine u resurse u obrazovanju, ekonomiji itd. Više na: <https://pro.europeana.eu/page/europeana-initiative-position-consultation-on-opportunities-offered-by-digital-technologies>

nedovoljno usklađene kulturne politike, pitanje autorskih prava itd. Iako je Hrvatska još daleko od stvaranja društvene, kulturne i ekonomske vrijednosti temeljene na hrvatskoj digitalnoj baštini, kriza je ubrzala trend doživljavanja kulture u *online* prostoru.

Popis *online* kulturnog sadržaja

Uzimajući u obzir ograničenost kretanja i apel građanima da tijekom pandemije ostanu kod kuće, mnoge su kulturne institucije i organizacije kao i slobodni umjetnici u Hrvatskoj ponudili svoje sadržaje putem interneta (filmove, kazališne predstave, koncerte itd.) Tijekom ožujka i travnja, popis *online* kulturnog sadržaja po kategorijama bio je dostupan na stranicama Ministarstva kulture RH.⁴ Na spomenutom je popisu početkom travnja 2020. bilo navedeno oko 35 kulturnih ustanova koje su nudile različite glazbeno-scenske *online* predstave i projekte. Među njima je Hrvatsko narodno kazalište (HNK) Zagreb sudjelovalo s 40 produkcija na svom YouTube kanalu. Na listi se nalazilo i oko 20-ak programa audiovizualnog sadržaja. U okviru popuštanja mjera, Vlada je donijela odluku da od 27. travnja mogu početi raditi knjižnice, knjižare, muzeji, arhivi, galerije i antikvarijati. Od 11. svibnja omogućeno je održavanje proba u kazalištima. Pa ipak, u kolovozu 2020. popis *online* kulturnog sadržaja u Hrvatskoj se i više nego udvostručio, što ukazuje i na nove navike korisnika kojima je virtualni pristup kulturi postao prihvaćena praksa.

Istraživanja o utjecaju COVID krize na baštinski sektor

Osim samog popisa *online* kulturnog sadržaja kojem je moguće pristupiti, u Hrvatskoj još ne postoji nacionalni portal koji bi omogućio evidenciju digitaliziranog sadržaja, a nisu ni provedena istraživanja o tome kako je kriza utjecala na kulturni i kreativni sektor u Hrvatskoj.⁵ U svijetu su istraživanja za baštinski sektor najviše rađena za vrijeme prvog vala pandemije COVID-19,

4 Popis je sada prebačen na službene stranice Vlade za pravodobne i točne informacije o koronavirusu: <https://www.koronavirus.hr/vladine-mjere/ministarstvo-kulture/popis-online-kulturnog-sadrzaja/134>

5 Doduše, u NEMO (Network of European Museum Organisations) istraživanju iz travnja 2020. o utjecaju krize COVID-19 na muzeje sudjelovalo je 13 hrvatskih muzeja, dok je pet hrvatskih muzeja sudjelovalo u NEMO istraživanju o digitalizaciji i intelektualnom vlasništvu u europskim muzejima. Ipak, iz potonjeg izvještaja je vidljivo da brojni podaci o digitalizaciji u baštinskom sektoru u Hrvatskoj nisu dostupni. Izvještaj je dostupan na sljedećoj poveznici: https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/Publications/NEMO_Final_Report_Digitisation_and_IPR_in_European_Museums_WG_07.2020.pdf

i to u području muzeja. Izvješće UNESCO-a⁶ iz svibnja 2020. pokazuje da je tijekom pandemije bilo zatvoreno 90 posto muzeja ili 85.000 ustanova diljem svijeta od kojih će 10 posto ostati trajno zatvoreno. Nedavno izvješće ICOM-a⁷ pokazuje da će ta brojka biti čak i viša. NEMO (Network of European Museum Organisations) je u travnju 2020. objavio istraživanje⁸ provedeno na 650 muzeja iz 41 zemlje. Istraživanje je pokazalo da se zbog posljedica krize 30 posto muzeja suočilo sa smanjenjem prihoda od 1.000 eura tjedno, 25 posto muzeja imalo je smanjenje prihoda do 5.000 eura tjedno, njih 13 posto do 30.000 eura tjedno, a pet posto muzeja imalo je gubitak prihoda veći od 50.000 eura tjedno. Veliki europski muzeji, kao što su Rijksmuseum, Kunsthistorisches Museum ili Stedelijk Museum, izgubili su od 100.000 do 600.000 eura prihoda tjedno. Američko udruženje muzeja (AAM), s 4.000 institucionalnih članova, pak prijavljuje smanjenje prihoda njihovih članova od 30 milijuna dolara dnevno. Stoga je AAM od Kongresa zatražio najmanje 4 milijarde dolara potpore neprofitnim muzejima, koje nazivaju „pokretačima gospodarstva“⁹.

S druge strane, u Europi je 60 posto muzeja povećalo svoje *online* aktivnosti, dok je njih 13 posto u tu svrhu povećalo budžet. Povećao se i broj virtualnih obilazaka i *online* izložbi. Otkako su zatvoreni za javnost, 40 posto muzeja uočilo je porast broja *online* posjeta. Od navedenog postotka najveći broj (njih 41 posto), primjećuje tjedno povećanje posjeta njihovim mrežnim stranicama do 20 posto, dok je jedan manji broj muzeja (13 posto) zamijetio povećanje od čak 500 posto tjedno.¹⁰ Dvije trećine muzeja povećalo je svoje aktivnosti na društvenim mrežama poput Facebooka ili Instagrama.¹¹ Velik broj muzeja razmatra povećanje aktivnosti u *podcastovima*, prijenosu sadržaja uživo i stvaranju igara. Opisana situacija ukazuje na to da su brojni europski muzeji pokazali fleksibilnost i sposobnost brze reakcije

6 <https://en.unesco.org/news/launch-unesco-report-museums-around-world-face-covid-19>

7 <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/05/Report-Museums-and-COVID-19.pdf>

8 <https://www.ne-mo.org/news/article/nemo/nemo-publishes-results-of-survey-on-the-impact-of-the-corona-crisis-on-museums-in-europe.html>

9 <https://www.aam-us.org/wp-content/uploads/2020/03/3.18.2020-Museum-Community-Economic-Relief-Request-Letter-FINAL.pdf>

10 Primjerice, pariški muzej Louvre je na svojoj web stranici zabilježio 400.000 posjeta dnevno u odnosu na 40.000 posjeta prije pandemije. Londonski Tate je zabilježio rast od 137 posto posjeta u tjednima *lockdowna*, dok Wellcome Collection, muzej i knjižnica u Londonu, bilježi rast posjećenosti pojedinih članaka na svom blogu, primjerice onih vezanih uz povijest toaletnog papira te španjolsku gripu. Više na: <https://news.cgtn.com/news/2020-04-10/-Don-t-forget-us-Europe-s-museums-respond-to-virus-Pzhm6gADGo/index.html>

11 Neki od popularnih tagova na digitalnim kanalima uključuju #museumsfromhome na YouTubeu, #museumchallenge, #librariesfromhome ili #ExploreYourArchive na Twitteru.

na krizu. Iza ovog postignuća stoji dugogodišnje ulaganje u potrebnu infrastrukturu, obrazovanje i razvoj digitalnih vještina stručnjaka, kao i provođenje istraživanja o procesu digitalizacije u kulturnom i kreativnom sektoru.¹² Zanimljivo je i da istraživanje u SAD-u pokazuje da se tijekom pandemije povjerenje u državne agencije smanjilo, dok je povjerenje u muzeje i baštinske ustanove ostalo visoko.¹³ UNESCO je prepoznao ulogu baštinskih ustanova u krizi te održao webinar na temu kako arhivi, knjižnice i muzeji mogu pomoći u suzbijanju dezinfodemije usred pandemije.¹⁴

Inicijative baštinskih ustanova u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je baštinski sektor tijekom krize dobio na vidljivosti s obzirom na to da su mnogi mediji prenosili vijesti o tome kojim se kulturnim sadržajima može pristupiti od kuće. No, nisu dostupni konkretni podatci o tome koliko su određene inicijative, uvedene tijekom pandemije, doprinijele porastu *online* posjećenosti spomenutih ustanova – primjerice, slagalica Knjižnica grada Zagreba (KGZ) sastavljena od digitalizirane građe¹⁵ ili bojanka za relaksaciju i upoznavanje s baštinom Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK).¹⁶ Zbog nedostatka sredstava, hrvatski muzeji uglavnom nude posjetiteljima postojeće virtualne izložbe, 3D i virtualne šetnje. Muzejska građa zagrebačkog Muzeja za umjetnost i obrt (MUO) postala je tijekom pandemije dostupna javnosti na sedam međunarodnih digitalnih platformi¹⁷, što je rezultiralo većom vidljivošću projekta. Naime, određene aktivnosti koje su planirane neovisno o pandemiji, dobile su veću „reklamu“ s obzirom na to da je virtualno okruženje postalo fokusom svih društvenih zbivanja. Muzejska novost dolazi u obliku platforme „Blog Muzeja Mimara“. Platforma je namijenjena objavljivanju kratkih, interaktivnih i multimedijских tekstova kroz mogućnosti koje pruža digitalno pripovijedanje.¹⁸ Pokrenut je i mrežni projekt MoRE - Muzej odbijenih i nerealiziranih projekata. Radi

- 12 Odnosi se posebno na zemlje zapadne Europe poput Velike Britanije i Nizozemske. Također, izrađena su izvješća o utjecaju krize na kreativne i kulturne industrije poput „The impact of the COVID-19 pandemic on the Cultural and Creative Sector“ (KEA), ili knjiga u nastajanju „Creative Industries and the COVID-19 Pandemic“ (ur. Elisa Salvador, Trilce Navarret i Andrej Srakar).
- 13 <https://www.impact-iq.com/naau>
- 14 Webinar „How archives, libraries and museums can help combat the disinfodemic amid COVID-19“, održan 27. 8. 2020.
- 15 <http://www.kgz.hr/hr/dogadjanja/zaigrajte-s-nama-online-slagalice/55660>
- 16 <http://www.nsk.hr/obojinasezbirke-bojankama-nsk-i-bastinskih-ustanova-diljem-svijeta-do-zabave-znanja-i-drustvene-odgovornosti/>
- 17 <https://www.muoz.hr/blog/2020/04/02/muo-otvoren-za-javnost-na-digitalnim-platformama/>
- 18 <https://blog.mimara.hr>

se o digitalnoj kolekciji zamišljenoj kao mjesto prikupljanja dokumentacije o nerealiziranim i odbijenim projektima umjetnika.¹⁹ Uporabom društvenih mreža ističe se Etnografski muzej u Zagrebu. Na svojoj Facebook stranici pokrenuo je program „Muzej s kauča“ sa zanimljivostima iz hrvatske i svjetske baštine. Ističe se i Muzej suvremene umjetnosti (MSU), koji je pokrenuo virtualni program #MSUNonStop. Na njemu putem društvenih mreža svakodnevno predstavljaju radove iz muzejskih zbirki. Također, MSU je pokrenuo *online* projekt „FB for your thoughts/FB misao na dan“. Cilj je da umjetnice i umjetnici podijele svoja razmišljanja tijekom novonastale situacije. Gradske knjižnice su tijekom pandemije ponudile uslugu posudbe e-knjige putem aplikacije ZakiBook. Hrvatska je jedna od zemalja kojima je omogućena besplatna posudba 1,4 milijuna digitalnih knjiga preko nove usluge, digitalne knjižnice *National Emergency Library* neprofitne udruge Internet Archive. Treba napomenuti i da domaći projekt iz 2001. godine, BEK – Besplatne elektroničke knjige – bilježi rast čitanosti u vrijeme epidemije. Tijekom travnja 2020. broj čitatelja e-knjiga bio je četiri puta veći u usporedbi s istim mjesecom prošle godine.²⁰

Nove kulturne politike za digitalnu budućnost sektora

Kada je u pitanju budućnost europskog naslijeđa i kulture, politika EU-a zadnjih je godina posebno usmjerena na digitalizaciju, pristup i očuvanje građe kulturne baštine. Preporuka Komisije 2011.²¹ usmjerena je na postavljanje prioriteta i smjernica za digitalizaciju kulturne baštine. Preporuka državama članicama daje općenite smjernice za rad ustanova u području kulturne baštine diljem Europe. Tijekom devet godina nakon Preporuke, digitalizirano je samo 10 do 20 posto ukupne europske baštine. Uočen je nedostatak koordinacije između nacionalnih strategija za digitalizaciju država članica, nedostatak jedinstvenih standarda koji omogućavaju pristup baštini kao i ponovnu uporabu baštine u obrazovnom i kreativnom sektoru, manjak potrebne infrastrukture (mala uloga nacionalnih agregatora) itd.²² Uz to, potreban je nov pristup digitalizaciji budući da je u ožujku 2019. usvojen novi prijedlog Direktive o autorskim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu. Iz tih razloga, te dodatno zbog

19 <http://www.moremuseum.org/omeka/items/show/160>

20 <https://slobodnadalmacija.hr/kultura/knjizevnost/cita-se-vise-nego-lani-u-ozujku-triput-vise-citatelja-besplatnih-elektronickih-knjiga-i-dvaput-veca-citanost-filmasi-na-vrhu-1021109>

21 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011H0711>

22 <https://pro.europeana.eu/page/europeana-initiative-position-consultation-on-opportunities-offered-by-digital-technologies>

pandemije, Europska komisija je od 22. lipnja do 14. rujna 2020. održala javno savjetovanje. Cilj savjetovanja bila je revizija Preporuke iz 2011., glavnog instrumenta politike za podršku digitalnoj transformaciji sektora kulturne baštine. Pandemijska kriza naglasila je mogućnost bitno bolje iskorištenosti digitalnih kanala, nego što je to do sada bio slučaj. No, za to treba imati čvrst regulativni okvir. Potrebne su strategije koje podržavaju stvaranje društvene, kulturne i ekonomske vrijednosti temeljene na europskoj baštini.

U usporedbi s europskim zemljama, Hrvatska zaostaje u nastojanjima da svoju kulturnu baštinu učini dostupnom i vidljivom javnosti. Dovoljno je reći da u Zagrebu još uvijek nije inventarizirano 40 posto kako muzejske tako i dokumentacijske građe muzeja. Digitalizirano je tek devet posto od ukupnog broja muzejskih predmeta.²³ Taj će jaz Hrvatska pokušati smanjiti novim projektom u okviru ostvarivanja ciljeva „digitalne Europe“. Projektom se nastoji potaknuti na korištenje digitalne kulturne baštine u znanosti, obrazovanju i turizmu. Naime, za trogodišnji projekt „e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine“, Hrvatska je u ožujku 2020. osigurala 42 milijuna kuna, od čega 80 posto sredstava dolazi iz fonda EU-a. Slijedom toga, u kolovozu 2020., Ericsson Nikola Tesla i Ministarstvo kulture i medija potpisali su sporazum vrijedan 12 milijuna kuna čime je započeta iduća faza projekta.²⁴ U projektu sudjeluju partnerske institucije iz zajednice arhiva (Hrvatski državni arhiv), knjižnica (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), muzeja (Muzej za umjetnost i obrt) te imatelja i stvaratelja audiovizualnog gradiva (Hrvatska radiotelevizija). Svrha je povećati pristup kulturnoj baštini u digitalnom obliku, te je zaštititi od propadanja i gubitka, sustavnom, standardiziranom i trajnom pohranom u digitalnom obliku na jednom mjestu. Ostaje vidjeti koliko će vremena trebati da Hrvatska uspije poduzeti idući korak, koji je u zamahu u Europi – stvaranje inovacija te pružanje usluga i proizvoda temeljenih na digitaliziranoj kulturnoj baštini kako bi se povećao njezin društveni učinak.

Ulaganje u digitalnu kulturu pitanje je održivosti

Investicija u digitalizaciju fundusa i poslova ističe se kao logičan smjer daljnjeg razvoja arhiva, knjižnica i muzeja (AKM ustanova) u Europi. No, hoće li „digitalne“ AKM ustanove biti produžeci fizičkih ustanova ili će ih

23 <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-17-12-2019/>

24 <https://min-kulture.gov.hr/vijesti-8/potpisan-ugovor-za-projekt-e-kultura-digitalizacija-kulturne-bastine-s-tvrtkom-ericsson-nikola-tesla-d-d/19960>

u potpunosti zamijeniti? Pandemija COVID-19 dovela je do promjene tradicionalnog načina rada ovog sektora. Digitalna transformacija ustanova kulturne baštine relevantnija je nego ikad prije. Veliki izazov, s kojim će se suočiti mnoge vlade, jest kako kreirati javnu potporu koja će kratkoročno ublažiti negativne posljedice izazvane krizom. Ta potpora trebala bi identificirati ne samo nove mogućnosti financiranja već i rada za različite javne ustanove, privatne organizacije, udruge i sl. iz područja kulture i umjetnosti. Talijanska je vlada, primjerice, odobrila 130 milijuna eura pomoći za audiovizualni sektor. Francuska vlada najavila je 22 milijuna eura za „pomoć kulturnim ustanovama“. Njemačka je još u ožujku odobrila fond od 50 milijardi eura pomoći samozaposlenima i malim poduzećima za koju se mogu prijaviti i radnici u kulturi i umjetnosti. Radi usporedbe, Hrvatska je vlada do 28. svibnja osigurala 73 milijuna kuna (9,6 milijuna eura) kako bi pomogla kulturi i umjetnicima. Od toga je 48 milijuna kuna osigurano za Krizni fond za pomoć kulturnom i medijskom sektoru, dok se 25 milijuna kuna odnosi na poziv Umjetnost i kultura *online* koji se financira iz sredstava EU-a.²⁵ Poziv Umjetnost i kultura *online* otvoren je 18. svibnja 2020., a zbog iznimnog interesa je Ministarstvo kulture 27. lipnja povećalo sredstva za 10 milijuna kuna čime je financijska alokacija poziva ukupno iznosila 35 milijuna kuna. Dva dana kasnije, poziv je obustavljen²⁶ jer su zaprimljeni projektni prijedlozi iznosima dosegli 110 posto ukupno raspoloživih sredstava. Velik interes za pripremu i provedbu *online* umjetničkih i kulturnih aktivnosti ukazuje da je u novonastaloj situaciji alternativni pristup uz pomoć digitalnih tehnologija itekako potreban.

Tehnologija se oduvijek razvijala brže od donošenja adekvatnih politika. Pandemija pokazuje na to da se mnoge inicijative, koje su ranije bile kreirane kako bi proces digitalizacije dobio na zamahu, zapravo mogu brže provesti *sada* i *ovdje*. Ulaganje u umjetnost i kulturu *online* je potrebno jer je pristup kulturi pitanje održivosti. Danas je više nego ikad jasna važnost kulture i kreativnosti za društvo. Dostupnost kulturnih sadržaja doprinosi mentalnom zdravlju i općoj dobrobiti. Mnoge su kulturne ustanove tijekom prvog vala pandemije omogućile besplatan pristup *online* sadržajima upravo u tu svrhu. S drugim valom COVID-a 19 u listopadu 2020. dolazi do djelomičnog zatvaranja europskih arhiva, knjižnica i muzeja.²⁷ Baštinske će

25 <https://www.vecernji.hr/kultura/ministarstvo-kulture-osiguralo-je-73-milijuna-kuna-za-pomoc-kulturi-i-umjetnicima-1405751>

26 Poziv je prvo obustavljen 8. 6., te nanovo 29. 6., nakon čega se obustava produljila 20. 8. i opet 15. 10. 2020.

27 Do danas, 29. 10. 2020., svi belgijski i francuski muzeji zatvorili su svoja vrata po drugi put ove godine, no ne i njemački: <https://www.artlyst.com/news/major-european-museums-shut-as-second-wave-of-covid-strikes/>

ustanove ponovno tražiti publiku kroz stare i nove digitalne inicijative.²⁸ Pitanje je hoće li određene inicijative zadržati pažnju korisnika te biti održive i nakon tzv. *lockdowna*. Dugotrajna borba s pandemijom bolesti COVID-19 mogla bi promijeniti navike korisnika, koji će kulturi možda prirodno pristupati *online*, te na taj način promijeniti budućnost sektora. Hoće li kroz logiku „fit for crises“ (hrv. pripravan za krizu) baštinske ustanove doći i do promišljanja logike „fit for purpose“ (hrv. pripravan za ispunjavanje svoje svrhe)? Naime, za baštinski sektor posebno je važan segment prilagodljivosti sadržaja različitim tipovima publike, ali i povećavanje njezinog angažmana uporabom digitalizirane kulturne baštine. Održivi poslovni modeli tijekom i nakon početne krize neophodni su za opstanak sektora. Bit će zanimljivo vidjeti u kojem smjeru će se pokušati uspostaviti balans između financijske stabilnosti AKM ustanova, koje uvelike ovise o fizičkom posjetu i virtualne ponude baštinskog sadržaja koji javnosti mora biti dostupniji, otvoreniji i svrhovitiji.

28 Na ljeto su razvijeni alati za praćenje digitalnih inicijativa. Primjerice, u lipnju 2020. stvorena je mapa muzejskih digitalnih inicijativa u svijetu: <https://digitalmuseums.at/index.html>

Nakladnik:

IRMO - Institut za razvoj i međunarodne odnose
Ulica Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
10000 Zagreb
www.irmo.hr

Za nakladnika:

Sanja Tišma, ravnateljica

Uredništvo:

Ana-Maria Boromisa,
Sanja Maleković,
Jakša Puljiz,
Sanja Tišma,
Aleksandra Uzelac

Lektura:

Snježana Ivanović

Grafičko uređenje:

Dragana Markanović

Ova publikacija odražava isključivo stajalište autora i Institut se ne može smatrati odgovornim prilikom uporabe informacija koje se u njoj nalaze.

Sadržaj publikacije **IRMO aktualno** moguće je prenositi bez prethodnog odobrenja IRMO-a pod uvjetom da se jasno i vidno navede izvor (autor, naslov, IRMO kao nakladnik te poveznica na internet stranicu objave).